Rakvere koolinoorte vabadusvõitlus

AKTIIVSEST VASTUPANUST ESIMESTEL OKUPATSIOONIAASTATEL

Eesti vägivaldne okupeerimine ja liitmine N Liidu koosseisu 1940. aastal kutsus koolinoortes esile tugeva vastureaktsiooni. Kuidagi ei suudetud leppida sunniviisilise ja meile võõra elukorralduse kehtestamisega. Kohe pärast juunisündmusi tekkis illegaalne vastupanuliikumine, milles tegutsesid Rakvere Kaubanduskeskkooli õpilased. Vallimäe varemete tornist kisti alla punalipp ja asendati trikoolooriga; Vabadussõja monumendile viidi lilli ja rahvusvärvidega pärgi, ka pärast samba õhkimist; Palermos paigaldati kommunistide mõrvaohvrite hävitatud mälestusmärgi kohale puurist. Kõige rohkem levitati aga rahvusliku sisuga lendlehti, eriti koolides.

Avaldan katkendi Vabadussamba lõhkumise järel levitatud lendlehes: **„Aatevennad! Raske on praegune aeg meile kõigile. Purunevad langenud kangelaste mälestussambad, mis püstitati tänutundes neile, kes relvaga käes võitlesid ja langesid. Nende haavadest voolas veri Maarjamaa pühale pinnale, sellest tärkas uus elu, mis pühendatud priiusele ja vabadusele... Eesti noorus, anna tõotus neil raskeil päevil: nüüdsest peale töötada ja võidelda langenud kangelaste eeskujul Eesti parema tuleviku eest! Argem müügem seda, mis saadud teiste verega! Tõotagem hoida end ajaks, mil kutsub teid isamaa võitlema!"**

Vaatamata konspiratiivsusele paljastas julgeolek noorte „kontrevolutsioonilise" tegevuse. Juba märtsis 1941 karistas sõjatribunal Avo Lillet kaubanduskoolist ning 1. keskkooli poisse A. Koltsi ja Saukast seitsme aasta sunnitööga. Hiljem arreteeriti kaubanduskooli õpilased Vold. Leomaa, Jüri Puusepp ja Kuno Sorell. Nendest Leomaa ja Puusepp hukkusid Siberis, Lille ja Sorell jõudsid kodumaale tagasi. Varsti aga arreteeriti Lille teist korda ja viidi uuesti Siberisse. Nüüdseks on mõlemad manalamehed.

Kui algas sõda, jätkasid paljud koolinoored vabadusvõitlust metsavendadena, vabatahtlikena Saksa sõjaväes ja ka Soome rinnetel. Eesti Leegioni ridadesse kuulus üle 15 000 vabatahtliku, paljud läksid sinna otse koolipingist.

Rakvere koolinoorte vastuhakk punavõimudele jätkus ka pärast kodumaa teistkordset okupeerimist 1944. aastal. Eestvedajaiks olid nüüd Rakvere 1. Keskkooli poisid. Üks nendest, Veeliks Jalakas, meenutas:

„1944. a. sügisel oli punavõim Rakveres tagasi. Alustasin õppimist 1. keskkooli IX klassis. Koolitöö seati jälle vene moodi nii nagu 1940. aastalgi. Moodustati õpilaskomitee Raimond Pihlakaga eesotsas, hakati organiseerima komsomoli. Selle organisaatoriks määrati Pavlov. Õpilastest ei tahtnud aga keegi komnooreks hakata.

Meie klassi poisid olid kõik suured isamaalased. Paari lähema mõttekaaslasega (Harald Tepp ja Harri Kulbas) koostasime ja saatsime „Eesti Rahva Vabastajate Liidu" nimel komnoorte organiseerijale Pavlovile ähvarduskirja, milles oli öeldud, et kuna olete asunud meie rahva vaenlaste poolele, siis astuge sellelt kohalt kohe tagasi, muidu järgneb karistus! Arvatavasti selle kirja toimel Pavlov lahkuski komsorgi ametikohalt, hiljem ka koolist. Uueks komsomolijuhiks määrati X klassi poiss Naarits. Saatsime ka temale ähvarduskirja. Nagu oletasime, andis Naarits kirja julgeolekule. Märkasime, et meile ei antud õigel ajal tagasi kontrolltöövihikuid. Nende järgi otsiti ähvarduskirja autoreid. Kirjade koostamisel olime ettenägelikud, moonutasime iga tähte ja kirjarida. Mina kirjutasin terve vihiku kommunismivastaseid luuletusi, milles naeruvääristasin punaseid riigitegelasi ja meie uut elukorraldust. Lendlehtedena levitasime neid kogu koolis. Enamik oli kohandatud tuntud lorilaulude viisile. Võimuvastaseid aktsioone korraldasime ka väljaspool kooliseinu. Kummist lõigatud tähtedega „trükkisime" plakateid, nagu: „Maha Stalin!", „Elagu Eesti Vabariik!" jt. Kleepisime need kuulutustetahvlitele, majaseintele, plankudele. Seda tööd tegin põhiliselt üksinda. Ikka öösiti, pimeduse katte varjus. Mulle oli see töö tuttav juba 1940—1941. aastast Roela—Tammiku algkoolis, kus üks vanem poiss maalis kommunismivastaseid silte, mina aga kleepisin neid seintele.

Hoopis agaramad tegutsejad olid meie paralleelklassi poisid. Nendele ei andnud hingerahu Rakvere Vabadussõja samba õhkulaskmine 1940. aastal ning asjaolu, et lõhutud samba lähedale püstitati 1945. aastal II maailmasõjas langenud punaarmeelastele laudadest kokkulöödud ja punaseks värvitud mälestusmärk, mille tipus sama värvi viisnurk. See otsustati kõrvaldada ja kõrvaldatigi.Tagajärjeks oli trobikonna koolipoiste arreteerimine. Neist kaheksale mõistis sõjatribunal 7—15 aastat Siberi vangi-

laagrit. See oli 1946. aasta märtsis.

Klassikaaslaste ränk saatus hoiatas meidki ettevaatusele. Lõpetasime lendlehtede koostamise ja levitamise. Tundsime, et julgeolek peab meil silma peal. Tuttava–tuttava kaudu kuulsin, et keegi ülekuulamisele kutsutu oli tšekisti laual näinud paberilehte minu nimega. See vaid suurendas ohutunnet.

1947. aasta kevadel ma lõpueksameile ei läinud. Sama aasta sügisel asusin Tallinna elama ja astusin 10. keskkooli Nõmmel. Paari kuu pärast, 28. oktoobri õhtul tulid julgeolekumehed mulle järele. Mind viidi Pagari tänava vanglasse, sealt edasi Patareisse. Minu roll ähvarduskirjade kirjutamisel ja lendlehtede levitamisel oli juba kindlaks tehtud. Nüüd pressiti peale, kes olid kergc puust sambakese kandsime ühel sügisööl Abiliiki. Juba järgmisel päeval toimetasid miilitsad selle vanale kohale tagasi. Ent mõne päeva pärast kanti sammas Viru tänava algusesse aktiivse komsomolitöötaja Kaskmanni akna alla. Miilitsatel oli jällegi tööd selle tagasitassimisega.

Siis aga, 16. novembri öösel, kui koolimajas oli täies hoos mardiball, kus olin tegev oma klassi vanemana, kostus mälestusmärgi suunast kõva kärgatus. Varsti levisid teated selle õhkulaskmisest. Peosaalis ja klassiruumides jooksid ringi miilitsad ja julgeolekumehed. Veel samal öösel arreteeriti oma kodus klassikaaslased Heinrich Redlich, Jüri Puusta ja Olev Talts... Äraandjaiks osutusid koolikaaslased kak-

kambamehed. Vaatamata korduvatele ülekuulamistele ja ähvardustele eitasin teiste klassikaaslaste osavõttu „vaenulikus propagandas". Võtsin kogu vastutuse endale. Et tegemist polnud „nõukogudevastase organisatsiooniga", siis pääsin ka sõjatribunalist. ENSV Ülemkohus määras mulle 1948. aasta talvel § 58 p. 10 järgi kaheksa aastat laagrikaristust pluss viis aastat õiguste äravõtmist.

Mind saadeti Narva laagrisse, sealt mõne kuu pärast Ülemistele. Töötasin ehitustöödel. Kehtis kord, et päevase tööplaani ületamine aitab kaasa ennetähtaegsele vabanemisele. Kodustelt saadud toetusega õnnestus mul brigadiri kaudu oma plaanitäitmise protsenti kõrgel hoida. Nii vabanesin 1952. aastal ja asusin oma kodukohta Viru–Roelasse, kus elan praeguseni."

„Vabastajate samba" lõhkumise loosse selguse saamiseks võtsin telefoniintervjuu Vinnis elavalt Ülo Hiielaidilt, kes oli üks asjaosalistest neis sündmusis. Kolmel korral peetud telefonivestluses rääkis Ü. Hiielaid järgmist.

„Kui 1945. a. püstitati lõhutud Vabadussõja monumendi lähedale umbes mehekõrgune punaseks värvitud mälestusmärk langenud punaarmeelastele, tekkis meie klassi poistel plaan see kõrvaldada. Ei mäleta, kes selles osalesid, kuid sikvennad Lembit ja Venda K., kes olid juba komsomolis ja nägid (juhuslikult) pealt mälestusmärgi õhkimist. Kui lähedal asunud julgeoleku komiteest paugu peale tšekistid kohale jooksid, teatasid K–d neile õhkijate nimed.

Paari päeva jooksul arreteeriti veel kümmekond poissi. Arvatavasti pressiti juba arreteeritute käest välja teiste kaasosaliste nimed. Mind saadi kätte pingi– ja korterikaaslase Harri Kaldma kodust. Mina sambaaktsioonidest otseselt osa ei võtnud, ka julgeolekul polnud selle kohta konkreetset süüdistust. Arvan, et minu arreteerimise tagapõhjaks oli isa, kes kõrgema ohvitserina arreteeriti juba 1941. aastal ja hukkus järgmisel aastal Kolõmal.

Arreteeritud koolipoisid paigutati praeguse tuletõrjedepoo keldrisse Tallinna tänavas. Osa neist vabastati ülekuulamise käigus. Peale minu, Kaldma, Redlichi, Puusta ja Taltsi jäid vahi alla Erich Alamets, Arvo Iila ja Aleksander Kask. Viimane oli kaubanduskeskkooli õpilane. Siit viidi meid Tallinna, ühte Pikas tänavas asunud vanglasse, sealt edasi Patareisse. Meie poistekamp tembeldati „nõukogudevastaseks noorteorganisatsiooniks" „Raudne Käsi"...

Märtsis 1946 arutas sõjatribunal kahel päeval meie „kuritegu" ja „karistas" meid järgmiselt: H. Redlich 15+5, J. Puusta 7+5, kõigile teistele 10+5 aastat sunnitööd ning asumist. J. Redlich tunnistati poistekamba ettevõtjaiks algatajaks (mida ta ka tegelikult oli), seilepärast sai tema teistest kõrgema karistuse. Meid viidi tapivagunis Vorkuta lähedale Inta söekaevanduste laagreisse, kus töötasime nii chitusel kui ka kaevanduses. Siis aga leiti, et sobime rohkem kullakaevuriks. Anti korraldus meie saatmiseks Kaug-Itta Norilskisse. Et olin aga parajasti kollatõves, jäin tapist maha. Teised koolivennad läksid kõik. Inta laagreist vabanesin 1953. aastal, hea töö eest paar aastat määratust varem. Asumisele jäeti samasse Inta kaevanduslinna, kus elasin ja töötasin ettenähtud viis aastat. Kodumaale pääsesin 1958. aastal.

Saatus oli meile armuline. Kaheksa Rakvere koolipoissi tulid raskele orjatööle ja karmile kliimale vaatamata kodumaale tagasi. Praeguseks on meist manalateele läinud Harri Kaldma, Olev Talts ja Heinrich Redlich.

Kogu minu pere langes punase genotsiidi ohvriks. Isa, major Hiielaid teenis Eesti sõjaväe 1. diviisis Kurtna laagri komandandina. Pärast 1940. aasta riigipööret lasti ta erru. Elasime nu ema kodutalus Pehkal (Haljala vald). Neli päeva pärast soja algust tulid julgeolekumehed ja viisid isa ära. Alles paari aasta eest saime lakoonilise teate: surnud 15. jaanuaril 1942 Kolõmal. Pärast minu arreteerimist küüditati Siberisse minu ema ja noorem vend Vello."

Koolinoorte mälestused pani kirja

Peep Kärp

KAS ENSV ÜLEMKOHUS EKSIS?

ENSV Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium vaatas 28. märtsil 1991 läbi Rakvere koolipoistele 1946. aastal sõjatribunali langetatud kohtuotsused ja kvalifitseeris nende „kuriteo" mitte poliitiliseks, vaid kuritegelikuks huligaansuseks. Vene NFSV Krk § 58 p. 9 muudeti § 74 lg. 2–ks, mille järgi H. Redlichi, J. Puustat, Al. Kaske, E. Alametsa ja O. Taltsi karistati tähtajärgi viieaastase vabadusekaotusega (!). Ü. Hiielaid, H. Kaldma ja A. Iila tunnistati süütuks (rehabiliteeriti).

Ülemkohtu otsus iseloomustab Eesti Vabariigi senist rehabiliteerimispoliitikat. Selle otsuse vastu protestisid „süüdimõistetu" A. Kask ja „Memento" eestseisus. Tulemusi ei tea.

P. K.

*** Osa „Raudse käe" liikmeid pärast 13–aastast Siberi–elu jälle kodumaal – jõulu aegu 1958. aastal Rakveres.**

Vasakult: O. Talts, H. Redlich, Ü. Hiielaid ja A. Kask.